

Ольга ШУМІЛІНА (Донецьк)

ІРИНЕЙ ФАЛЬКОВСЬКИЙ
(до 250-річчя від дня народження)

У травні 2012 р. виповнилося 250 років від дня народження Іринея Фальковського (1762–1823) — церковного й освітнього діяча, письменника й науковця, одного з яскравих представників українського просвітництва і культури кінця XVIII — першої чверти XIX ст. Ім'я цієї людини, яка свого часу дуже багато зробила для розвитку української освіти, науки й культури, сьогодні відоме лише досить вузькому колу науковців, хоча цілком заслуговує на те, щоб стояти поряд з іменами своїх видатних сучасників — Феофана Прокоповича, Стефана Яворського, Григорія Сковороди.

Стаття, в якій ми спробуємо висвітлити життєвий шлях єпископа Іринея, дати уявлення про особистість цієї непересічної людини, її головні зацікавлення й життєві пріоритети, була підготовлена у зв'язку з ювілейною датою; при її написанні ми користувалися рукописними матеріалами, які зберігаються в Інституті рукопису НБУВ, та публікаціями XIX століття.

Життя цієї талановитої, багатогранно обдарованої людини було тісно пов'язане з Києвом. Іринею Фальковський — вихованець Київської академії, він пройшов шлях від учнівської лави, через багаторічну викладацьку діяльність, до найвищої, ректорської посади. Після навчання у Києві Іринею продовжив свій освітній вишкіл за кордоном, що згодом дозволило йому викладати в Київській академії деякі спеціальні дисципліни, введені до навчальних планів наприкінці XVIII ст. Викладав практично в усіх класах Київської академії і з багатьох предметів створив навчальні посібники. Приймавши духовний сан, Іринею Фальковський розпочав шлях духовного аскетизму, що не завадило йому виявити неабиякі організаторські здібності. Його неодноразово призначали на високі керівні посади в київських монастирях, і кожного разу духовне і суспільне життя в очолюваному ним монастирі значно пожвавлювалося, одержувало новий імпульс, підіймалося на вищий рівень. За повсякденними турботами, пов'язаними з життям монастирської братії, він ніколи не забував про своє духовне призначення. Як високоосвічений і талановитий богослов, Іринею Фальковський був видатним церковним письменником

і проповідником. Залишив значну рукописну спадщину, мав прижиттєві друковані видання своїх праць.

У XIX ст. особі Іриней Фальковського приділялося досить багато уваги. В енциклопедичних виданнях і періодиці час від часу публікувалися невеликі статті (Євгенія Болховітінова, Віктора Аскоченського, Григорія Геннаді, Олександра Амфітеатрова, Осипа Бодянського та ін.), в яких подавалися біографічні відомості, огляд церковної, освітньої та наукової діяльності¹. У 1861 році в *Київських єпархіальних відомостях* була опублікована *Хроніка життя преосвященного Іриней Фальковського, складена за його рукописами*, автор якої, протоієрей Йоан Скворцов, користувався автобіографічними записками². У 80-ті роки XIX ст. побачила світ ґрунтовна праця вихованця Київської духовної академії Георгія Булашева *Преосвященный Ириней Фальковский, епископ Чигиринский* у вигляді журнальної публікації в *Киевской старине* та окремою книгою³. В її основу були покладені матеріали магістерської дисертації Булашева, базованої на документах, рукописних і друкованих працях Іриней Фальковського. На початку XX ст. відомий київський літературознавець, професор Київської академії Микола Петров опублікував *Автобіографічні записки преосвященного Ириней Фальковского, част. I (1762–1783 рр.)*, де викладаються цікаві факти учнівського періоду життя, почерпнуті з автобіографічних нотаток⁴. У XX ст. інтерес до Фальковського значно впав, що було пов'язане з політичними та ідеологічними пріоритетами радянської держави.

У житті Іриней Фальковського, насиченому різноманітними подіями, чітко виокремлюються три періоди: учнівський, викладацький і єпископ-

¹ Про ці публікації першої половини і середини XIX ст. див. у згаданій нижче праці Георгія Булашева *Преосвященный Ириней Фальковский, епископ Чигиринский*.

² Хроника жизни преосвященного Ириней Фальковского, составленная по его рукописям // *Киевские епархиальные ведомости* (1861/6), с. 173–187; (1861/8), с. 244–263; (1861/10), с. 305–321.

³ Г. Булашев. Преосвященный Ириней Фальковский, коадьютор киевский // *Киевская старина* (1883/1), с. 89–120; (1883/5), с. 66–96; (1883/8), с. 664–718 і окреме вид.: Г. Булашев. *Преосвященный Ириней Фальковский, епископ Чигиринский*. Киев: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого 1883. 285 с.

⁴ Н. Петров. Автобиографические записки преосвященного Ириней Фальковского, част. I: 1762–1783 гг. // *Труды Киевской духовной академии* (1907/7, июль), с. 456–479. Рукопис, яким скористався М. Петров, знаходився в домашній бібліотеці М. Буданова і 5 жовтня 1906 р. був переданий в Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії (опис рукопису див.: А. Лебедев. *Рукописи церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии*. Саратов 1916, с. 372). Зараз ця рукописна пам'ятка зберігається в НБУВ, ф. 301 (Церковно-археологічний музей), 730 (муз. 929).

ський. Учнівський період тривав до 1784 р. і був пов'язаний з навчанням Івана Фальковського в Київській академії (1773–1775, 1783–1784) та в декількох європейських освітніх закладах — Токайській римо-католицькій школі (1775–1777), Пресбурзькій* (1777–1778) і Пештській (1778–1880, 1881–1882) гімназіях, Будимському університеті (1780–1781).

Викладацький період охоплює 21 рік (1783–1804). У цей час Фальковський працював у Київській академії, де викладав різні навчальні дисципліни. Перебуваючи на посаді викладача, у 24-річному віці прийняв чернечий постриг (1786). Вершиною освітньо-викладацької кар'єри стало призначення на посаду ректора Київської академії (1803).

У 1807 р. в житті Іриней Фальковського розпочинається єпископський етап. 24 лютого 1807 р. в Софійському соборі Києва відбулося його висвячення на єпископа Чигиринського з прийняттям посади вікарія Київської митрополії. Резиденція Київського вікарія знаходилася в Михайлівському Золотоверхому монастирі. Так Іриней, єпископ Чигиринський, у 1807 р. став настоятелем Михайлівського Золотоверхого монастиря й очолював його протягом 1807–1812 та 1813–1823 років. Невелика перерва була пов'язана з призначенням Іриней єпископом Смоленським і Дорогобузьким і короткочасним перебуванням на єпископській кафедрі у Смоленську.

Зробити таке блискуче сходження і залишити помітний слід в українській освіті, науці, культурі та духовному житті Іриней Фальковському допомогли не тільки добра освіта і підтримка високих покровителів⁵, а й природна обдарованість, велика працездатність і чітке розуміння свого життєвого призначення.

Здібності до навчання у нього проявилися ще в дитинстві. Народився 28 травня 1862 р. в селі Білоцерківка Пирятинського повіту Лубенського полку (нині — Пирятинський район Полтавської обл.) в родині священника, був охрещений під іменем Івана (Іриней — його чернече ім'я). Його батько — Йоаким (в чернецтві Юстин) Фальковський — навчався в Київській академії, де успішно закінчив курс філософії. Вирішивши дати своєму синові добру освіту, Юстин Фальковський почав готувати його до навчання в Київській академії. Під час домашніх занять Іван Фальковський, несподівано для батька, виявив значні успіхи в засвоєнні латинської мови. Одержавши від батька добру підготовку, у травні 1773 р. Іван вступає на навчання до Київської академії, де його приймають в клас інфими, але вже

* Тепер Братислава.

⁵ Мається на увазі митрополит Київський і Галицький Самуїл Милославський, який перебував на митрополичому престолі у 1783–1796 рр.

у вересні того ж року переводять в синтаксиму, поминаючи клас граматики, де учні вивчали латинську мову, а в жовтні наступного, 1774 р. переводять у клас піітики, де він навчається до початку 1775 р.

Навчання у Київській академії було перерване через призначення батька на посаду капелана православної церкви в угорському місті Токай, де знаходилася закупівельна комісія угорських вин для російського імператорського двору. Отець Юстин вирушив у Токай разом зі своїми синами і скористався своїм призначенням задля здобуття дітьми європейської освіти⁶. З лютого 1775 до липня 1777 р. Іван Фальковський навчається у Токайській чотирикласній римо-католицькій школі, де відвідує заняття класу синтаксими (найвищого в цьому навчальному закладі), вивчає угорську мову й латинську граматику. З вересня 1777 р. продовжує навчання в Пресбурзькій гімназії⁷, у якій протягом одного року відвідує клас синтаксими, де вивчає обов'язкові дисципліни (латину, твори давньоримських авторів, римську історію, поетику, географію, арифметику, грецьку граматику), а в рекреаційні дні — лекції філософського класу й з власної ініціативи вивчає німецьку мову та математичні науки.

Наступний етап навчання Івана Фальковського був пов'язаний з Пештською королівською гімназією отців піарів, до якої був прийнятий у вересні 1778 року. Його зарахували до класу піітики, але на вимогу батька одразу ж перевели в клас риторики. Відвідував лекції в обох класах, вивчаючи піітику в рекреаційні дні. В одному з листів до батька в Токай він писав, що відвідує додаткові заняття з геометрії, оскільки дуже цікавиться цією наукою⁸. Провчившись у класі риторики п'ять місяців, був змушений тимчасового перервати свої заняття через родинні обставини⁹, та в жовтні 1779 року повернувся до Пештської гімназії й був прийнятий до філософського класу. Його програма складалася з двох частин (клас логіки і клас фізики) і тривала два роки. Протягом 1779–1780 року Іван Фальковський навчався у першому філософському класі (*classis logicorum*), де слухав лекції з логіки, історії філософії, літератури, алгебри, геометрії, угорської історії, загальної й сільськогосподарської економіки.

⁶ Разом з Іваном Фальковським в Токай поїхав його молодший брат Степан (помер 1 червня 1777 р.).

⁷ Після того, як І. Фальковський закінчив навчання в Токайському училищі, о. Юстин намагався віддати сина до Віденського університету, але йому було відмовлено, оскільки в університеті не навчали православних.

⁸ «Хожу также и на геометрическую экстраординарную науку, понеже я к ней охоту имею, и в ней никакого затруднения не чувствую» (цит. за: Н. Петров. Автобиографические записки преосвященного Ириней Фальковского, с. 469).

⁹ Важка хвороба і смерть батька, що настала 8 жовтня 1779 р. в Токаї.

У 1880 році він тимчасово залишив Пештську гімназію і вступив до Будимського університету задля того, щоб прослухати курс експериментальної фізики, якою дуже цікавився. Навчання в університеті тривало протягом одного року (1780–1781), після чого Фальковський повернувся в Пештську гімназію і закінчив навчання у другому філософському класі, прослухавши усі дисципліни *classis physicorum* (1781–1782).

У лютому 1783 року Іван Фальковський повернувся до Києва, де був прийнятий у богословський клас Київської академії для повного завершення своєї освіти.

Під час навчання в європейських освітніх закладах Фальковський одержав ґрунтовні знання з цілої низки предметів університетського курсу, які не викладалися в Київській академії (математика, фізика, астрономія, географія, загальна історія, сучасні іноземні мови). Проявилася і розвинулася його літературно-поетична обдарованість. Усі набуті знання він вміло використовував під час наступного, викладацького періоду свого життя¹⁰.

Між завершенням етапу учнівства й початком педагогічної діяльності не було чіткого розмежування. Фальковський почав викладати в Київській академії, навчаючись у богословському класі: 24 грудня 1783 р., за розпорядженням київського митрополита Самуїла Милославського, він стає викладачем класу арифметики. Близьку склавши іспити з навчальних дисциплін богословського класу, Фальковський, як один з кращих випускників академії, поповнює її викладацький склад на постійній основі. У жовтні 1784 р. його призначають викладачем класу інфими, з 1785 р. він починає викладати німецьку мову, а в 1786 р. його призначають «вышняго класса грамматики учителем и академической бурсы суперинтендентом»¹¹. У різні часи він викладав у своїй *alma mater* теоретичну і практичну арифметику, німецьку мову, географію, геометрію, алгебру, архітектуру, філософію, історію, математику.

Успішній викладацькій кар'єрі Іриней Фальковського сприяла реформа академічної освіти, розпочата у середині 80-х років XVIII ст. митрополитом київським Самуїлом. Вона передбачала кардинальну перебудову усієї системи навчання, наближення її до тогочасних університетських програм і потребувала запровадження нових навчальних дисциплін.

¹⁰ Побутова сторона перебування І. Фальковського в Західній Європі була досить непростю. Тяжке матеріальне становище, втрата батька в сімнадцятирічному віці змушували його постійно шукати додаткові заробітки, а також сприяли формуванню деяких шкідливих звичок, які дуже заважали йому надалі (наприклад, пияцтва).

¹¹ Е. Голованський. *Киево-Златоверхо-Михайловский первоклассный монастырь и его скит Феофания*. Киев: Типографія В. Давиденко 1878, с. 70.

Знання, одержані Фальковським в освітніх закладах Угорщини, вельми корисно прислужилися Київській академії. Ще за кордом він усвідомив своє покликання до викладацької діяльності. У листі до радника російського посольства у Відні Григорія Полетики від 31 січня 1781 р. він писав: «Я, коротко сказати, приготувався к учительству и, следовательно, может быть, и к монашеству»¹². 28 лютого 1786 р. він прийняв чернечий постриг під іменем Іриней, що також сприяло його викладацькому зростанню.

1 вересня 1787 р. Фальковський був призначений учителем класу піітики. У 1789 р. він приступив до викладання математики у вищих академічних класах, зробивши математичний клас дуже популярним в академії, а своїх вихованців — чудовими знавцями математичних наук. З цього предмету Фальковський написав навчальний посібник¹³, а для забезпечення практичної роботи студентів відкрив фізико-математичний кабінет, у якому зібрав всілякі технічні прилади — земні й небесні глобуси, сфери М. Коперника, повітряну помпу, електричну машину, телескоп, астролябію, барометр тощо.

4 серпня 1793 р. він стає викладачем класу філософії, залишивши клас піітики (за рік до цього, 1792 р., він організував для студентів академії «Вільне піітичне товариство»). Змінивши за досить короткий час чотири академічні кафедри (класи інфими, граматики, піітики й філософії) і показавши в кожному з предметів глибокі знання та блискучу лекторську обдарованість, Фальковський 3 вересня 1795 р. був призначений префектом і вчителем богослов'я. І якщо посаду префекта він залишив у тому ж році, то богословську кафедру займав багато років, читаючи лекції з великим успіхом. Вершиною його викладацької діяльності в Київській академії стала ректорська посада, яку він займав з 20 квітня 1803 р.¹⁴ до 24 лютого 1804 р.

Духовна кар'єра Іриней Фальковського також складалася досить вдало. У 1798 р. він одержав титул соборного ієромонаха Києво-Печерської

¹² НБУВ, Соф. 699/621с, арк. 94зв.

¹³ И. Фальковский. *Сокращение смешанной математики, разделенное на две части, из которых первая содержит механику, гидростатику, аэрометрию, гидравлику, оптику, катоптрику, диоптрику и перспективу; а другая — тригонометрию сферическую, начала астрономии, географию, хронологию, гномонику, пиротехнию, архитектуру гражданскую и военную, собранное из разных авторов в пользу киевского академического юношества, в Киеве, 1793 г.*; зберігається в колекції Софійського собору НБУВ, Соф. 725/580 с.

¹⁴ Цю дату вказує Зоя Хижняк (З. Хижняк. *Ректори Києво-Могилянської академії (1615–1817 рр.)* Київ: Вид. дім «КМ Академія» 2002, с. 177), а Г. Булашев подає іншу дату — 20 березня 1803 р. (Г. Булашев. *Преосвященный Ириней Фальковский // Киевская старина (1883/8)*, с. 666).

лаври, а на початку 1799 р. був призначений настоятелем Гамаліївського монастиря Чернігівської єпархії з переведенням у сан архімандрита, залишаючись на вчительській посаді у Київській академії. У серпні того ж року, з переведенням штату Гамаліївського монастиря до Києво-братського, його призначають настоятелем цього монастиря. Після відходу з академії у 1804 р. Іриней очолив київський Пустинно-Микільський монастир.

Останній, єпископський етап життя Іриней Фальковського починається у 1807 р. після висвячення в сан єпископа Чигиринського з призначенням на вікарія київського митрополита. Він очолює Михайлівський Золотоверхий монастир і перебуває на посаді настоятеля практично до самої смерті, за винятком 1812–1813 рр., коли на короткий час був єпископом Смоленським і Дорогобузьким і переїхав до Смоленська. Багаторічний лекторський досвід викладача, здобутий у Київській академії, допомагає йому стати блискучим проповідником, а письменницька обдарованість знаходить свою реалізацію в тлумаченні текстів Святого Письма.

Намісництво Фальковського в Михайлівському монастирі можна поділити на два періоди. Протягом першого періоду (1807–1811) він розгортає надзвичайно активну діяльність: пише і проголошує проповіді¹⁵, займається впорядкуванням друкованих книг монастирської бібліотеки, розпочинає масштабне реформування навчального процесу в «Руській школі» — освітньому закладі, відкритому при Михайлівському Золотоверхому монастирі попереднім настоятелем, єпископом Феофаном (у цій школі викладалися катехизис, російська граматики, географія, історія, арифметика і нотний спів), надає дозвіл на проведення перших археологічних розкопок на території монастиря (1811), для занять улюбленою астрономією відкриває при монастирі невеличку обсерваторію, на монастирські кошти замовляє нові царські ворота зі срібла для головного іконостасу.

19 лютого 1812 р. Фальковський покидає Михайлівський Золотоверхий монастир і вирушає до Смоленська, на самостійну кафедру, куди прибуває 14 квітня цього ж року. У Смоленську він стає свідком нападу армії Наполеона й облоги міста і в своїх проповідях намагається підняти патріотичний дух вірних. Пробувши на Смоленщині один рік, Фальковський, за власним проханням, повертається до Києва.

¹⁵ Протягом 1807–1811 років Фальковський написав близько 500 коротких повчань, всі вони лишилися в рукописах, попри те, що автор мав намір надрукувати свої праці (І. Шекера. Іриней Фальковський — настоятель Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря (1807–1811, 1813–1823 рр.) // *Культурна спадщина Києва: Дослідження та охорона історичного середовища: Михайлівський Золотоверхий монастир*. Київ: Фенікс 2008, с. 70).

Діяльність Фальковського протягом другого періоду намісництва в Михайлівському Золотоверхому монастирі (1813–1823) характеризується продовженням розпочатих раніше справ. Це — відновлення роботи монастирської школи, яка була закрита після від'їзду Фальковського до Смоленська, поповнення фондів монастирської бібліотеки новими книгами та періодичними виданнями, із власноручним внесенням їх у реєстр, підготовка і читання проповідей, які проголошуються не тільки на свята, а й у будні. Значно більше уваги намісник приділяє піклуванню про внутрішнє монастирське життя — у монастирі вводяться правила, що регламентують морально-етичну поведінку ченців, докладаються зусилля для утримання монастирської братії від світських спокус, всіляко підтримується інтерес до читання, заохочується зацікавленість новими знаннями.

Останні роки життя єпископ провів у затворі. Помер 23 квітня 1823 р., був похований у Єкатерининському приділі Михайлівського монастиря.

Іриней Фальковський залишив велику рукописну спадщину: щоденні й мемуарні записи, листування, збірки віршів (російською, латинською, німецькою, французькою мовами), каталоги бібліотек, конспекти лекцій і навчальні посібники, історичні, філософські й богословські твори, записи проповідей і духовних бесід, тлумачення Святого Письма та ін. Рукописні праці торкаються різноманітних форм життя і свідчать про глибокі енциклопедичні знання та широке коло зацікавлень.

Точна кількість збережених рукописів Фальковського невідома. Георгій Булашев у своїй монографії *Преосвященний Іриней Фальковський, єпископ Чигиринський* зазначає, що під час праці над монографією він мав у своєму розпорядженні 92 томи рукописів, виконаних рукою Фальковського, з яких 77 томів належали бібліотеці Софійського собору, 8 томів — бібліотеці Михайлівського Золотоверхого монастиря, по одному тому — бібліотеці Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії та домашній бібліотеці проф. М. Буданова, п'ять томів — домашній бібліотеці проф. М. Щеголева¹⁶. Більша частина рукописів знаходилася в Софійському соборі, куди вона потрапила після смерті Фальковського (1823), відповідно до розпорядження Київського митрополита Євгенія (Болховітінова). За ініціативи митрополита Євгенія у 20-ті роки XIX ст. було складено перелік рукописних праць Фальковського, переданих до бібліотеки Софійського собору. Цей перелік зберігся¹⁷, він охоплює 70 позицій і дотепер є практично єдиним списком рукописної спадщини Фальковського.

¹⁶ Г. Булашев. *Преосвященный Ириней Фальковский*, с. 6–7.

¹⁷ *Список рукописей Преосвященного Иринья Фальковского, составленный по распоряжению митрополита Евгения* // НБУВ, п397/725с, арк. 3–4 зв.

У бібліотеці Михайлівського Золотоверхого монастиря залишилися лише рукописи, які мали безпосереднє відношення до монастиря (наприклад, рукописний каталог книг монастирської бібліотеки¹⁸). Відомості Булашева документально підтверджуються в *Описах рукописних колекцій Києва*, виконаних і опублікованих професором Київської духовної академії Миколою Петровим на межі ХІХ–ХХ ст., де серед рукописних пам'яток бібліотек Софійського собору і Михайлівського Золотоверхого монастиря описані й рукописи Фальковського. У 20-х роках ХХ ст. всі рукописні колекції Києва, в яких знаходилися рукописи Фальковського, були передані в бібліотеку Академії наук і зараз вони знаходяться в ІР НБУВ. Проте ці рукописи розосереджені у різних фондах, а інформація про їхнє знаходження не систематизована. Тож великий рукописний спадок Іриней Фальковського потребує каталогізації та ретельного опрацювання.

Далеко не все зрозуміло і з друкованими працями І. Фальковського, перелік яких подає Булашев. Процитуюмо повідомлення дослідника:

До настоящего времени из всех многочисленных сочинений преосв. Ириней известны в печати только следующие:

1. «Сокращение Церковной хронологии, называемой наукой о Пасхалии». Москва, 1797 г.
2. «Cristianae orthodoxae Dogmatico-polemicae Theologiae... Compendium», в двух томах. Москва. 1802 г. 2-е изд. Москва, 1810 г.
3. «Толкование на послание св. апостола Павла к Римлянам». Киев, 1806 г.
4. «Толкование на послание св. апостола Павла к Галатам». Киев, 1807 г.
5. «Киевский Месяцеслов на лето от Рождества Христова 1798 которое есть простое», с «Историческим известием о святейших патриархах константинопольских, бывших от времен Константина Великого до взятия турками Цареграда в 1453 году».
6. «Киевский Месяцеслов на лето от Рождества Христова 1799, которое есть простое» <...>.
7. «Киевский Месяцеслов на лето от Рождества Христова 1800, которое есть высокосное», с «Кратким историческим известием о Киевской Академии».
8. «Сокращенный Пролог или краткие жизнеописания святых». Киев, 1876. Издание Киево-Печерской лавры.
9. «Сокращение и толкование находящихся во 2-й части Кормчей книги церковных правил о степенях родства». Киев, 1876 г.¹⁹

¹⁸ Каталог книгам, принадлежащим библиотеке Киевского Золотоверхо-Михайловского Монастыря, по пересмотрении оной Иринеем Епископом Чигиринским, и по приведении в новый порядок, переписанный им же самим, 1808 года, месяца октября // НБУВ, 540п/1765с.

¹⁹ Г. Булашев. Преосвященный Ириней Фальковский, с. 5.

У відділі стародруків НБУВ з усіх зазначених публікацій Іриней Фальковського зберігаються лише чотири книги — два тлумачення на Послання святого апостола Павла (до римлян і до галатів), а також два місяцеслови (за 1798 і 1799 роки)²⁰; усі вони надруковані в друкарні Києво-Печерської лаври.

Фальковський, як різнобічно обдарована людина, мав власні музичні зацікавлення, хоч не був професійним музикантом. Він добре знав церковну музику, розумів важливість навчання церковному співу і дуже багато зробив для розвитку церковно-співацької освіти в Україні. Серед його заслуг — організація ірмологійного класу в Київській академії, який мав задовольнити потреби академічного хору та хору київського Братського монастиря, відкриття класу нотного співу в школі Михайлівського Золотоверхого монастиря, організація монастирського хору²¹. Вирішуючи проблему забезпечення хору Михайлівського Золотоверхого монастиря співацьким репертуаром, Фальковський ініціював укладання збірника духовних концертів²² та здійснював особистий контроль за виконанням свого завдання, зазначаючи на берегах аркушів дати перегляду роботи переписувачів («Смотрено 29 декабр. 1809», «Смотрено 8 генваря 1810», «Сочинение Г[осподи]на А. Веделя Смотрено 13го августа 1811» та ін.; всього 63 записи, зроблені від 18 грудня 1809 до 10 лютого 1812)²³.

Інформацію про те, що Фальковський власноруч писав ноти, наводить в обох своїх публікаціях Георгій Булашев²⁴. Окремі посилання на музичні твори на аркушах рукописів Фальковського зустрічаються в описах Миколи Петрова (наприклад, кант «Почто нам смертного боятися часа» на арк. 58 рукопису 574/618с софійського зібрання). Численні музичні приклади — співи обходу, стихири, ірмоси, канти — зустрічаються на аркушах рукопису «Размышления ежедневные, писанные в 1787 году»²⁵. Лідія Кор-

²⁰ М. А. Максимович. Заметки о киевском месяцеслове Ириней Фальковского // *День* 1865/39, с. 936–937.

²¹ Детальніше див.: П. Козицький. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування. Київ 1971, с. 44–45, 51; Л. Корній. *Історія української музики*, ч. 2. Київ – Харків – Нью-Йорк 1988, с. 67; Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енцикл. вид. / Упоряд. З. І. Хижняк, ред. В. С. Брюховецький. Київ 2001, с. 559.

²² НБУВ, I, 5587–5595.

²³ Детальніше див.: О. А. Шуміліна. *Перехідні процеси в українській партесній музиці середини XVIII ст. (за матеріалами київської колекції рукописних пам'яток)*: Дис. канд. мистецтв. Київ 2004, с. 32–56.

²⁴ «И чего он только не сочинял, о чем только не писал! <...> составлял толкование на слово Божие и писал ноты (курсив наш — О. Ш.) с арифметикой для духовных училищ» (див.: Г. Булашев. *Преосвященный Ириней Фальковский*, с. 90–91).

²⁵ НБУВ, од. зб. 605/662с, арк. 76–89.

ній припускає, що в обох кантах цього рукопису Фальковський сам написав музику до тексту, оскільки спосіб запису наближений до чернеткового, є виправлення, які нагадують авторське редагування, тоді як всі літургійні співи записані акуратним і чітким почерком, з нотацією, наближеною до друкованих зразків, покличами на видання, звідки взятий той чи інший нотний зразок²⁶.

Наводимо один з кантів, автором якого може бути Фальковський; у рукописі він позначений як «кант 3^й» (НБУВ, 605/622с, арк. 76).

Кто ви - но - ва - тый су - ду пред - ста - ти у - же ко - неч - но бо -
Од - нак че - ло - вѣк так в ны - неш - ний вѣк мо - жет се - бѣ раз - мыс -

10
ит - ся. И - ли не - ра - ди - вый, и - ли не - прав - ди - вый бу - дет

22
лить - ся.

30
мой су - ди - я. К то - му же и я и ма - ю, и зна - ю:

под - ку - пить, у - про - сить, не - гли прав бу - ди

Поетичне обдарування Іриней Фальковського наводить на припущення, що він міг бути автором не тільки мелодії, а й віршованого тексту.

Завершуючи нарис життєвого шляху Фальковського, зазначимо, що його діяльність, високо оцінена сучасниками, залишилася поза межами наукових інтересів дослідників у наступні часи. Тому сьогодні залишається несистематизованим великий рукописний архів Фальковського, розосереджений у різних фондах НБУВ, не встановлена точна кількість рукописів, не вдається розшукати його бібліотеку, свого часу залишену у спадок родині Бодянських²⁷, немає точної інформації про друковані праці.

²⁶ Києво-Могилянська академія в іменах, с. 22–23.

²⁷ Г. Булашев зазначає, що «богатая библиотека его (тобто І. Фальковського — О. Ш.) в последнее время находилась без всякого присмотра и свободно расхищалась всеми, кто имел охоту. Много книг сгнило даже, потому что библиотека одно время хранилась на месте, „где находится для церковных потребностей вода”» (Г. Булашев. *Пресвященный Ириней Фальковский*, с. 6.

Враховуючи масштаб діяльності Іриней Фальковського і його значний внесок у розвиток української освіти, науки, культурного й духовного життя, видається необхідним проведення всебічного дослідження, головним завданням якого повинно стати створення єдиного каталогу рукописних матеріалів Іриней Фальковського, куди б увійшли й були опрацьовані всі рукописи, залишені цим видатним діячем, а також документи та історичні відомості, пов'язані з його життям і діяльністю.

Іриней Фальковський був сучасником видатних українських композиторів другої половини XVIII ст. Дмитра Бортнянського (1751–1825) і Артемія Веделя (1767–1808), добре знав їхні твори. У згадуваному вище збірнику духовних концертів рукою Фальковського вказані прізвища цих авторів («сочинение г[осподи]на Бортнянскаго» — у концерті «Небеса поведают славу Божию»; «сочинение г[осподи]на Веделя» — у концертах «Величаем вас, архангелы» і «В молитвах неусыпающую»). Не підтвердженим, але ймовірним є факт особистого знайомства Фальковського і Веделя: вони жили в одному місті, навчалися і працювали в Київській академії, діяльність обох була пов'язана з Михайлівським Золотоверхим монастирем. Сподіваємося, що дослідження внеску Фальковського у розвиток української музичної культури принесе чимало несподіваних і цікавих відкриттів.